

Rijksvastgoedbedrijf
Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties

Definitiedocument

Ontwerpopgave nieuwbouw hoofdkwartier 13 Lichte Brigade

24 november 2022

Colofon

Versie:

1.0

Datum:

24 november 2022

Contactpersoon:

Ton Loesink

Ton.Loesink@rijksoverheid.nl

0615625441

Rijksvastgoedbedrijf

Directie Transacties & Projecten

Afdeling Architectuur & Techniek

Korte Voorhout 7

Postbus 16169

2500 BD 's-Gravenhage

Grafisch vormgever:

Michael Marrachinho

Inhoudsopgave

Inleiding	5
1	
—	
Opgave	7
· 1.1 Aanleiding	7
· 1.2 Projectomschrijving	8
· 1.3 Programma	8
· 1.4 Kritische succesfactoren	8
· 1.5 Projectorganisatie	9
2	
—	
Gebruiker: de 13e Lichte Brigade	10
· 2.1 De 13e Lichte Brigade te Oirschot	10
· 2.2 Belevingswaarde	11
3	
—	
Locatie: Generaal Majoor De Ruyter van Steveninckkazerne	15
· 3.1 inleiding	15
· 3.2 Revitaliseringsopgave Defensie	18
· 3.3 Ruimtelijke kaders nieuwbouwlocatie	21
· 3.4 Aandachtspunten opdracht	25
4	
—	
Gebouw	26
· 4.1 Programma opgave	26
· 4.2 Werkwijze gebruiker	26
· 4.3 Flexibiliteit	26
· 4.4 Ambitie ruimtelijke kwaliteit	27
5	
—	
Plan van aanpak, onderzoek & ontwerp	28
· 5.1 Plan van aanpak	28
· 5.2 Stedenbouw	29
· 5.3 Landschap	29
6	
—	
Ambitie en beeldkwaliteit	30
· 6.1 Omgevingswaarde	31
· 6.2 Toekomstwaarde	31
· 6.3 Gebruikswaarde	31
· 6.4 Beeldkwaliteit	31

Bijlagen

1

Indicatief relatieschema

Inleiding

De Koninklijke Landmacht bestaat uit verschillende eenheden, verspreid over kazernes in Nederland en soms in het buitenland. Ze zorgen voor bescherming van de landsgrenzen en ondersteunen bij calamiteiten en rampen. Met de missies in het buitenland dragen ze bij aan stabiliteit in de rest van de wereld. Wat ook in het belang is van Nederland. De landmacht kent gevechtseenheden en gevecht ondersteunende eenheden. Logistieke eenheden maken het werk van de gevechtseenheden mogelijk door onderhoud, transport, opleidingen en geneeskundige diensten.

De kernwaarden van de Koninklijke Landmacht zijn moed, toewijding en veerkracht. Voor de koninklijke landmacht geldt tevens de volgende uitspraak: 'Vandaag zijn we beter dan gisteren en morgen zijn we beter dan vandaag'. Daaruit spreekt het streven naar voortdurende verbetering.

De Koninklijke landmacht beschikt over drie brigades; één gemechaniseerde brigade (43e), één lichte brigade (13e) en één luchtmobiele brigade (11e). Deze brigades zijn de grootste eenheidsvormen die de landmacht kent en deze vormen de kern bij land-optreden. Dit optreden is continu aan verandering onderhevig.

Om de 13e Lichte Brigade van een toekomstbestendige huisvesting te voorzien heeft Defensie bij het Rijksvastgoedbedrijf een uitvraag neergelegd voor de nieuwbouw van **een Brigadehoofdkwartier** (verder BHQ) op de Generaal-majoor De Ruyter van Steveninckkazerne in Oirschot.

Afbeelding: huidige locaties Brigades Commando Landstrijdkrachten

Opgave

1.1 Aanleiding

Het Brigadehoofdkwartier (BHQ) is de fysieke thuisbasis van de brigadestaf. De brigadestaf is momenteel ondergebracht in gebouwen die niet meer voldoen aan de huidige functionele en/of technische eisen. Eerder onderzoek heeft uitgewezen dat renovatie van bestaande gebouwen geen optie is, mede ingegeven door de verspreide en ongunstige ligging, de gefragmenteerde uitvoering, de slechte aanpasbaarheid en de matige (technische) kwaliteit.

Naast het ontwerpen van een gebouw is het van belang dat een goede stedenbouwkundig- ruimtelijke inpassing van het BHQ op de kazerne plaats vindt. Hierbij moet rekening worden gehouden met de huidige situatie en de mogelijk veranderende toekomstige situatie op de kazerne. De stedenbouwkundige, landschappelijke en architectonische invalshoeken worden benaderd als één ontwerp-opgave. Het gebouw (exterieur en interieur) en de inrichting van de buitenruimte worden in samenhang ontworpen.

Afbeelding: Een van de huidige gebouwen van het BHQ van de 13 Lichte Brigade te Oirschot

1.2 Projectomschrijving

Het BHQ is de fysieke thuisbasis van de brigadestaf. Het gebouw ondersteunt een brigade in alle voorkomende werkscenario's en fungeert als katalysator voor de organisatie: hoe de diversiteit aan taken wordt ondersteund en hoe toekomstige ontwikkelingen te incorporeren. Het BHQ is daarmee in feite onderdeel van de infrastructuur die de brigade in staat stelt om met toekomstige uitdagingen om te gaan.

1.3 Programma

De brigade heeft behoefte aan een representatief en toekomstbestendig BHQ van ca. 5.400 m² aan bruto vloeroppervlak, waar de gehele brigadestaf inclusief een deel van de stafcompagnie op duurzame wijze in kan worden gehuisvest. Een en ander op dusdanige wijze dat dit past bij de huidige en beoogde bedrijfsvoering.

Functioneel gezien kan het BHQ tussen drie operationele scenario's wisselen. Elk scenario vraagt om een andere werkomgeving, qua werkplekken en overlegmogelijkheden. In het ene scenario werkt de brigade in een matrix-organisatie, in het andere scenario in een cellenstructuur. Het nieuwe BHQ dient voor elk van deze werkvormen geschikt te zijn.

Het BHQ is de Home Base van operationele militairen. Zij voelen zich er thuis. Militaire sfeer, traditie, representativiteit en doelmatigheid zijn de succesfactoren voor de juiste beleving.

1.4 Kritische succesfactoren

Kritische succesfactoren

Voor het project zijn de volgende kritische succesfactoren geformuleerd.

Draagt optimaal bij aan een toekomstgerichte bedrijfsvoering van de Brigades

- Het gebouw faciliteert adaptief verschillende werkscenario's en bijbehorende organisatiestructuren;
- Aandacht voor communicatie en ontmoeting, door stimuleren van kennisdeling/synergie, open communicatieve werkstijl;
- Ook in geval van bijzondere omstandigheden bedrijfszeker over langere perioden. Bij algemene (externe) stroomuitval, uitval digitale netwerken, daadwerkelijke (militaire) dreigingen.

Passend bij de eindgebruiker(s)

- Vormgeving van gebouw, interieur en buitenruimte vanuit één integrale visie afgestemd op de context, 'gesloten van buiten' en 'open van binnen'. Een introvert exterieur, gebouw dat een beschut gevoel geeft, glasoppervlak met barrières, aangenaam warm interieur;
- Borgen van militaire sfeer, militaire traditie en militaire representativiteit. Passend bij een operationele brigadestaf, haar eenheden en externe verwachtingen;
- 'Uitwisselbaarheid' en herkenbaarheid van locaties door realisatie van gebouwen op basis van één concept, gevormd door visie, modules en context.

Afgestemd op de omgeving

- Ontwikkeling past in de structuurvisie voor het terrein. Staat toekomstige ontwikkeling niet in de weg en past in de stedenbouwkundige en landschappelijke context;
- Representeert de identiteit van de kazerne en de brigade: positieve impact op object, kenmerkend gebouw en 'visitekaartje'.

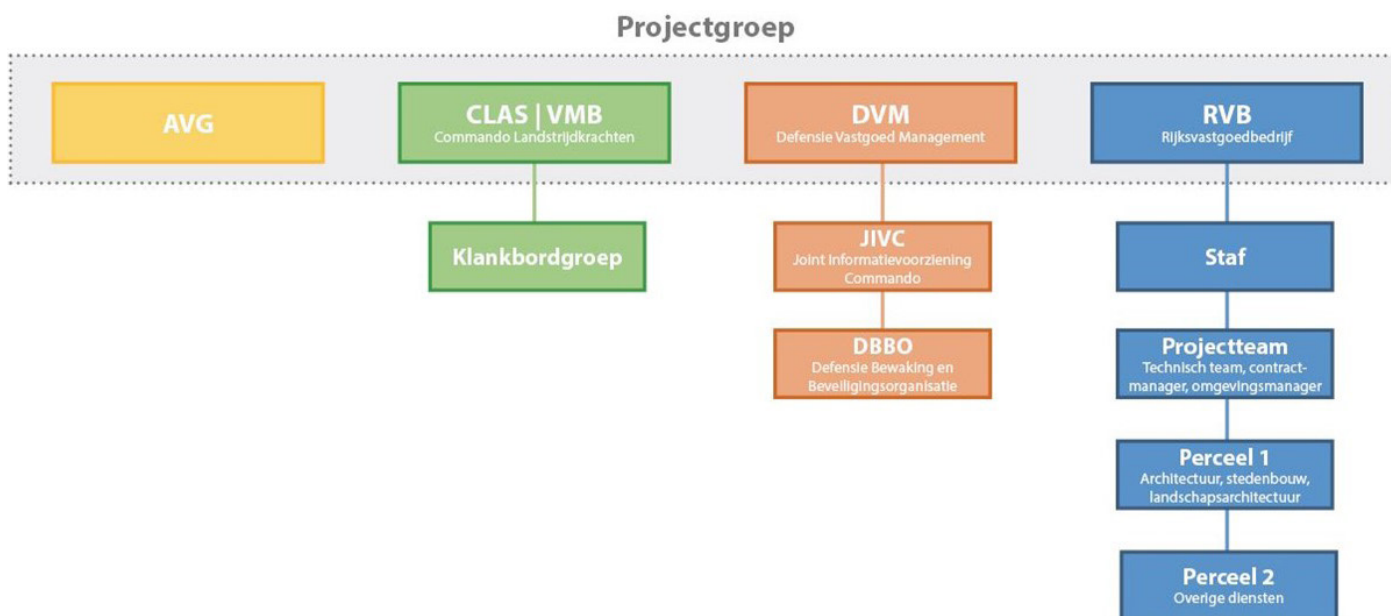
Optimaal duurzaam en toekomstbestendig

- De basis voor toekomstbestendigheid is het centraal stellen van de mens. Zodra gebouwen als onplezierig of zelfs hinderlijk worden ervaren (niet veilig, ongezond, het gebruiksproces hinderend, niet inspirerend, sleets) dan komt de waarde ervan in het geding. Kernbegrippen om dit te bewerkstelligen zijn: veilig, comfortabel, gezond, inspirerend en eigentijds (in de breedste zin);
- Passief & energie-efficiënt, bouwkundig robuust zodanig ontwerpen dat de hoeveelheid installaties kan worden beperkt (dit ook i.v.m. de processen binnen de brigadestaf);
- Remontabel en adaptief waar mogelijk. ICT- en installatieconcept op basis van gebouw/stramien met ruimte en aandacht voor de energiestrategie per object;
- Ontwerpkeuzes vanuit oogpunt van circulariteit (o.a. materialenpaspoort) en milieu-impact gedurende de gehele levenscyclus;
- Ontwerptechnisch is (een gelimiteerde) uitbreidbaarheid voorzien.

1.5 Projectorganisatie

De integrale projectorganisatie, samen met Defensie, is weergegeven in onderstaande figuur. Het is niet zo zeer een overlegstructuur, maar geeft inzicht in de betrokken stakeholders. De belangrijkste afspraken hierbij zijn:

- Er vindt maandelijks projectgroep overleg plaats, waarin RVB, DVM, AVG en CLAS de onderwerpen product, tijd en geld integraal bespreken;
- De eindgebruiker is vertegenwoordigd in een klankbordgroep, waarvan VMB CLAS de voorzitter is en, in ieder geval, in het projectoverleg terugkoppelt;
- Informele contacten tussen bijvoorbeeld het technisch team en de gebruikers kan incidenteel, maar vastlegging geschiedt altijd in het projectgroep overleg.

Afbeelding: overzicht projectorganisatie opdrachtgever

De RVB-projectorganisatie is geformeerd vanuit de bestaande driehoek Projecten, Architectuur & Techniek (A&T) en Inkoop & Contractmanagement (ICM), met het IPM-gedachtegoed in het achterhoofd, maar niet als formeel uitgangspunt. Concreet betekent dit dat er een kernteam is bestaande uit projectmanager (PM), technisch manager (TM), inkoopadviseur en projectondersteuning.

Het kernteam van het RVB wordt bij de opdracht inhoudelijk bijgestaan door een team vakspecialisten onder andere in de disciplines stedenbouw, architectuur, landschapsontworp, bouwkunde, werktuigbouwkunde, elektrotechniek, ICT, constructie, bouwfysica, veiligheid & gezondheid, etc.

Gebruiker: de 13e Lichte Brigade

2.1 De 13e Lichte Brigade te Oirschot

Inleiding

De kernwaarden die bij de 13e Lichte Brigade horen zijn innovatief, ongedwongen, flexibel, vooruitstrevend en betrokken.

De 13e Lichte Brigade is dankzij zijn (gepantserde) wielvoertuigen over grotere afstanden snel inzetbaar. Voor gevechts- of vredesoperaties of inzet bij rampen en calamiteiten wereldwijd. Maar ook voor het uitvoeren van ceremoniële taken en het ondersteunen van de civiele autoriteiten. Deze brigade is het 1e aanspreekpunt voor de provincies Limburg, Noord-Brabant en Zeeland bij crisissituaties.

Organisatie

13e Lichte Brigade is robuust georganiseerd, maar schaalbaar en wendbaar in haar optreden. Hoewel primair gericht op het uitvoeren van gevechtsoperaties, is zij ook zeer geschikt voor expeditionaire missies en nationale operaties. Door het gebruik van gepantserde wielvoertuigen kan de brigade snel en zelfstandig over grote afstanden verplaatsen en vervolgens direct opereren in een inzetgebied. De kracht van de brigade ligt vooral in het optreden in complexe gebieden, zoals bebost terrein en steden. In het operatiegebied kan de brigade vervolgens direct effecten bereiken in zowel het fysieke domein, het informatiedomein en het menselijke domein. Met beweeglijk optreden, de demonstratie van capaciteiten of kort en hard toeslaan als dat nodig is, kan de brigade een bijdrage leveren aan de de-escalatie van een crisis of het oplossen van conflicten.

Eind 2014 is 13 Gemechaniseerde Brigade omgevormd tot 13 Lichte Brigade. Dankzij de lichte en snelle wielvoertuigen die nu de ruggengraat vormen, is deze brigade snel, veelzijdig en zorgen voor een groot aanpassingsvermogen.

De 13 Lichte Brigade is zo bij uitstek geschikt voor het bestrijken van grote gebieden en het optreden in verstedelijkt terrein tussen de bevolking. Dit dankzij voertuigen als het Bushmaster-infanterievoertuig, de open terreinwagens Mercedes Benz CDI en het nieuwe Boxer-pantserwielvoertuig.

Eenheden

Met ongeveer 3.000 medewerkers is de brigade 1 van de 3 grootste werkgevers in Zuid-Nederland. De brigade bestaat uit:

- Stafstafcompagnie
- 17 Pantserinfanteriebataljon Garderegiment Fuseliers Prinses Irene;
- 42 Pantserinfanteriebataljon Limburgse Jagers;
- 42 Brigadeverkenningsskadron Huzaren van Boreel;
- 41 Pantsergeniebataljon;
- 13 Geneeskundige Compagnie;
- 13 Herstelcompagnie;
- 30 Natresbataljon;

2.2 Belevingswaarde

Robuust, ‘militair’ en representatief

De Brigade wil met de nieuwe huisvesting uitstralen wie ze zijn, waar ze voor zijn en waar ze voor staan. Het borgen van de ‘Militaire representativiteit’ is daarbij belangrijk en vraagt om een vertaling naar zowel interieur als exterieur. Het begrijpen en het vertalen van de militaire sfeer en de militaire tradities binnen het ontwerp is een van de voornaamste uitdagingen. ‘Home of the military’ is de beleving die moet worden gerealiseerd.

Vanuit de Brigade is aangegeven dat de volgende aspecten in het BHQ uitgewerkt moeten worden:

Militaire transitie borgen

‘Onze Brigadestaf is een continu veranderende netwerkorganisatie. Deze organisatorische veranderingen zijn op natuurlijke wijze op te vangen binnen het BHQ. Onze mensen vervullen meerdere rollen en participeren in wisselende teams. Moderne informatie- en communicatietechnologie is optimaal gefaciliteerd inclusief ‘ruimte’ om in te spelen op een veranderende en wellicht ook meer uitgebreide vraag. Kennisdeling, innovatiekracht, adaptief vermogen en creativiteit worden gestimuleerd.’

Militaire cultuur borgen

‘Binnen de Landmacht heerst een specifieke werkcultuur waarin ‘esprit de corps’, ‘het team’, can-do mentaliteit en samenwerken centraal staan. Dit vindt zijn oorsprong in de operationele taak waarin onder onzekere omstandigheden geweldsgebruik en het vragen en brengen van het grootste offer altijd aanwezig kunnen zijn.’

Militaire sfeer borgen

‘Ons BHQ is een operationeel hoofdkwartier. Onze militairen voeren (soms extreem) grensverleggende oefeningen en missies uit. Na een langduriger periode te velde of een kritieke operatie in missiegebieden willen we een plek, een home base, waar we thuiskomen. Dit komt tot uitdrukking in de vormtaal, materiaalkeuze en detaillering.’

Militaire traditie borgen

‘Onze rijke militaire tradities van de Brigade, de eenheden en de regimenten moeten respectvol worden geborgd. Wapenschilden, foto’s van commandanten, vaandels, aandenken aan uitzendingen en een memorial-wand met de namen van ontvallen collega’s dienen een plaats te krijgen in het BHQ’

Het BHQ moet een prettige werkomgeving zijn met aandacht voor gezondheid en welzijn waardoor een omgeving wordt gerealiseerd waarbij presteren op niveau wordt gestimuleerd. De inzet van daglicht, uitzicht en de maatvoering van ruimten (hoogte) bevordert het welbevinden van de gebruiker bij het uitvoeren van zijn of haar taken. De werkomgeving levert daardoor een significante bijdrage aan het imago en de vitaliteit van de organisatie en daarmee aan werving en behoud van personeel.

Militaire sfeerbeelden

Militaire sfeerbeelden

Locatie: Generaal Majoor De Ruyter van Steveninckkazerne

3.1 inleiding

De Generaal Majoor De Ruyter van Steveninckkazerne (RVS-kazerne) is gelegen tussen Eindhoven en Oirschot. Ten westen van het complex ligt het Oefenterrein Oirschotse Heide en aan de zuidoostkant ligt Vliegbasis Eindhoven. Tezamen hebben deze terreinen een (nagenoeg aaneensloten) oppervlak van 2.136 hectare. De RVS-kazerne zelf is circa 250 hectare groot.

De kazerne ligt op een subtiel licht hellend vlak wat een overgangsgebied is van een (voormalig) heidecomplex aan de westzijde en een lager deel aan de oostzijde. Deze grens ligt dwars over de kazerne heen. In de hoogte van het terrein is dit terug te zien; deze verloopt van maximaal 21 meter +NAP, aan de westzijde, naar 19 meter +NAP aan de oostzijde.

Afbeelding: ligging van de RVS-kazerne tussen de Oirschotse Heide en Vliegbasis Eindhoven

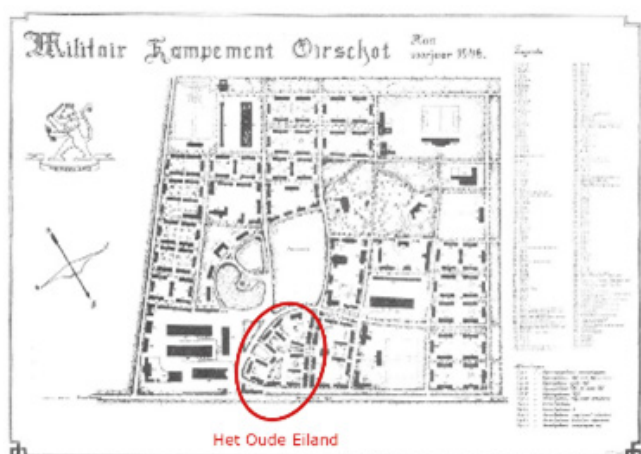
De kazerne is grotendeels belegd voor de 13e Lichte Brigade. Zij worden met hun (gepantserde) voertuigen bij een heel scala aan operaties ingezet, variërend van (vredes)operaties tot nationale inzet. De RVS-kazerne is hun thuisbasis, van waaruit geoefend wordt op het naastgelegen oefenterrein. Ook wordt het materieel hier onderhouden en worden mensen opgeleid. Andere gebruikers van de kazerne zijn het Opleidings- en Trainingscommando (o.a. OTCrij) en 'School Zuid' (onderdeel van de Algemene Militaire Opleiding).

Afbeelding: luchtfoto van de kazerne

Historie

De kazerne is een samengestelde kazerne en bestaat uit een aantal voormalige en nieuwe objecten. Aan de noordwestzijde is de oorsprong van de kazerne gelegen: voormalig Legerplaats Oirschot. Hier ligt in een hoge concentratie een aantal historische gebouwen uit de periode net na de Tweede Wereldoorlog (1946). Deze gebouwen maken onderdeel uit van het 'masterplan Kamp Oirschot' dat in 1945 is opgesteld door C. Geenen en W. Herbers. Door recente sloop is de voormalige bebouwingsstructuur van dit zogenaamde 'Oude Eiland' al deels verloren gegaan, vooral aan de westzijde. De overige gebouwen hebben lang niet allemaal een legeringsfunctie meer, terwijl ze dat oorspronkelijk wel hadden. Door de specifieke bouwstijl en de leeftijd zijn de gebouwen moeilijk handhaafbaar in het huidige tijdsbeeld. Tegelijkertijd zijn ze wel karakteristiek in uitstraling en structuur en vertellen ze nog iets over de oorsprong van de kazerne.

Afbeelding: Masterplan Militair Kampement Oirschot uit 1945 (oriëntatie van de kaart is zuid gericht)

Aan de zuidzijde is het complex na verloop van tijd uitgebreid met een munitieopslag van de Koninklijke Luchtmacht, een Mobilisatiecomplex (1955) en een stukje oefenterrein Zeelstse Kamp, destijds bedoeld als handgranatenbaan. Aan de oostzijde is de meest recente uitbreiding van de kazerne gelegen met als voornaamste gebruiker het Opleidings- en Trainingscommando Rijvaardigheid (OTCRij Strijpse Kampen uit 1999-2002). Dit deel heeft een geheel andere uitstraling, voornamelijk vanwege de natuurlijke ondergrond (hogere zandgronden en het beekdalgebied). De verschillen tussen beide delen van het complex is zichtbaar aanwezig. Het westelijke deel is groen, bebost en gesloten van karakter, het oostelijke deel is weids, open en nauwelijks voorzien van bomen, met uitzondering van enkele bestaande laanstructuren. In het ontwerp zijn deze structuren gerespecteerd en opgenomen als onderdeel van het oefengebied.

Afbeelding: overzicht samengestelde kazerne met de verkeershoofdstructuur.

Afbeelding: topografie van de huidige kazerne, met beoogde locatie BHQ aangeduid

3.2 Revitaliseringsopgave Defensie

Binnen het Ministerie van Defensie loopt het revitaliseringsprogramma waarbinnen de komende 20 jaar (looptijd 2020-2040) twee-derde van het Defensievastgoed klaar wordt gemaakt voor de toekomst. Het beoogt een eind te maken aan bestaande kwalitatieve achterstanden van het vastgoed, maakt ruimte voor ontwikkeling en moet leiden tot een moderne, duurzame, veilige en betaalbare infrastructuur die goed aansluit op de huidige en toekomstige taken van de krijgsmacht. De RVS-kazerne is, zoals het nu lijkt, een van de laatste locaties die aan bod komt binnen het revitaliseringsprogramma vastgoed.

Binnen dit revitaliseringsprogramma wordt niet enkel gekeken naar een gebouw, maar naar een heel complex in de context: alle gebouwen, inrichting van het terrein en ondergrondse infrastructuur worden beschouwd. Daarbij wordt steeds een integrale inventarisatie gemaakt: wat is het huidige en wat is het toekomstige gebruik en welk programma van eisen levert dat op. Welke gebouwen kunnen vervolgens worden gesloopt, welke blijven behouden en wat moet nieuw worden gebouwd. Veel kleine, verouderde gebouwen die vaak verspreid staan in het gebied, zullen plaats maken voor compacte, efficiënte nieuwbouw die te gebruiken is voor meerdere doelen. Belangrijke thema's in het revitaliseringsprogramma zijn ook het toekomstig onderhoud en duurzaamheidsaspecten, zoals de energietransitie en klimaatadaptatie.

Toekomstvisie

a. Structuurplan

In februari 2022 is er een Structuurplan van de kazerne opgeleverd. Dit structuurplan is opgesteld om de wenselijke functionele en ruimtelijke structuur van een object vast te stellen. Hierdoor is het mogelijk om nieuwe ontwikkelingen te toetsen en om inzicht te krijgen in de (on)mogelijkheden van het object. In het structuurplan worden onder andere de contouren van de verschillende functionele gebieden en de hoofdwegenstructuur vastgelegd, alsmede de stedenbouwkundige structuur en de van invloed zijnde hinder- en veiligheidszones.

Dit goedgekeurde structuurplan vormt de basis voor planvorming, herinrichting en beheer van de kazerne. Ook vormt het de basis voor volgende fases van het structuurplan, zoals stedenbouwkundige en/of inrichtingsplannen.

Afbeelding: Structuuranalysekaart bestaande situatie met de diverse functiegebieden. Beoogde nieuwbouwlocatie BHQ is met een cirkel aangeduid.

b. Locatiestudie op de kazerne

Er is de afgelopen jaren, in twee fases, een locatiestudie uitgevoerd. De definitieve locatie is aan de rand van de vijver, tussen twee te slopen gebouwen in gesitueerd.

Het bedrijfsrestaurant, binnen defensie KEK genoemd (Keuken, Eetzaal en Kantine) ligt als een baken aan een grote vijver in het centrale gebied van het complex. In dit centrale gebied loopt een langzaam verkeersroute langs de vijver, die het gebied ontsluit. De rest van dit centrale gebied is niet bebouwd, alleen ingevuld met water, groen en parkeren. De grote open groene vlakte wordt nu gebruikt voor o.a. grote evenementen. Aan deze langzaam verkeersroute zijn de vele (unieke) gebouwen/gebieden te onderscheiden: Bioskoopgebouw, de compagnieburelen, entreegebied, 'Het Oude Eiland' (oudste deel van de kazerne), maar ook groengebieden; kortom de grote diversiteit die aanwezig is, is in de nabijheid en zichtbaar. Er is reeds een loopbrug aanwezig tussen het KEK-gebouw en de toekomstige bouwlocatie van het BHQ. Het nieuwe BHQ past goed in deze structuur.

Het gebied rondom de nieuwbouwlocatie is een ruimtelijk/functioneel herstructureringsgebied. Na de sloop van de omliggende gebouwen biedt dit gebied veel potentie. Qua ontsluiting kan hier dan een positieve ontwikkeling ontstaan. Dit gebied dient natuurlijk nog wel verder onderzocht en ontworpen te worden voor wat betreft de exacte locatie en inrichting. Een belangrijke voorwaarde bij de realisatie van het BHQ is dat de gebouwen in de directe omgeving in gebruik moeten kunnen blijven t/m de oplevering van het BHQ.

Afbeelding: Luchtfoto centrumgebied van de kazerne met potentiële nieuwbouwlocatie BHQ

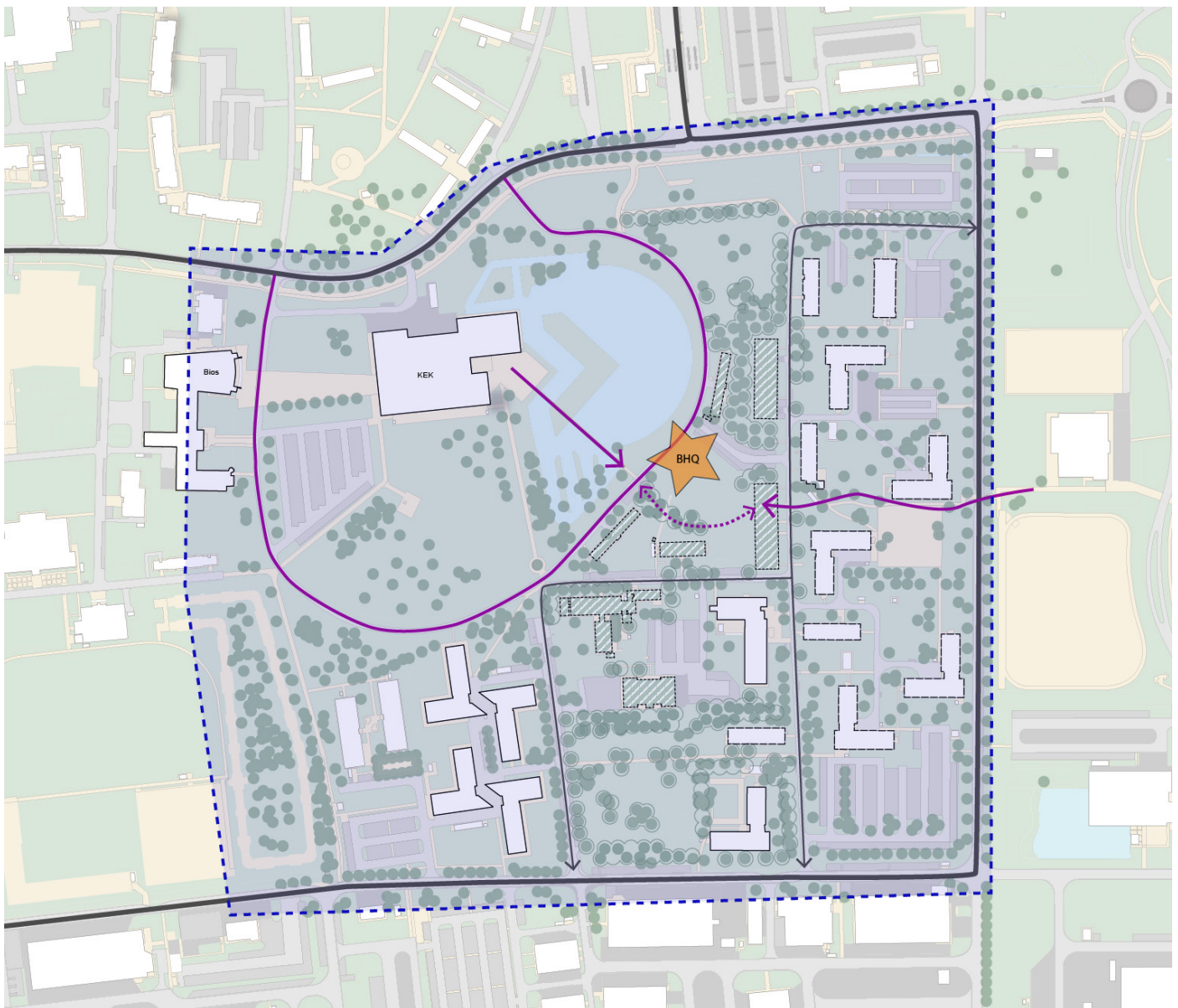
3.3 Ruimtelijke kaders nieuwbouwlocatie

Stedenbouwkundige uitgangspunten voor het Brigadehoofdkwartier en omgeving

Het zoekgebied voor de nieuwbouw is bekend, maar hoe het BHQ exact gepositioneerd gaat worden nog niet. Dit moet nog worden onderzocht.

Voor de stedenbouwkundige en ruimtelijke inpassing van het brigadehoofdkwartier zijn de volgende uitgangspunten van belang:

- Het nieuwe BHQ vormt samen met het KEK-gebouw en het Bioscoopgebouw (nu o.a. auditorium) het hart van de kazerne en een 3-eenheid in een groene / open setting;
- Het BHQ heeft een prominente situering aan de vijver;
- Het BHQ dient een alzijdig gebouw te zijn, waarbij de entree goed herkenbaar is;
- Deze entree zit op een logische en representatieve plek;
- Er is rond het gebouw een zone van 25 á 50 meter vrije onbebouwde ruimte;
- De ontwikkeling faciliteert een nieuwe looproute: als verbinding van het KEK-gebouw, langs het BHQ, naar het oostelijke deel van de kazerne (zie paarse pijlen);
- Het BHQ heeft een minimale hoogte van 12 meter (3 bouwlagen) met een passende representatieve uitstraling.

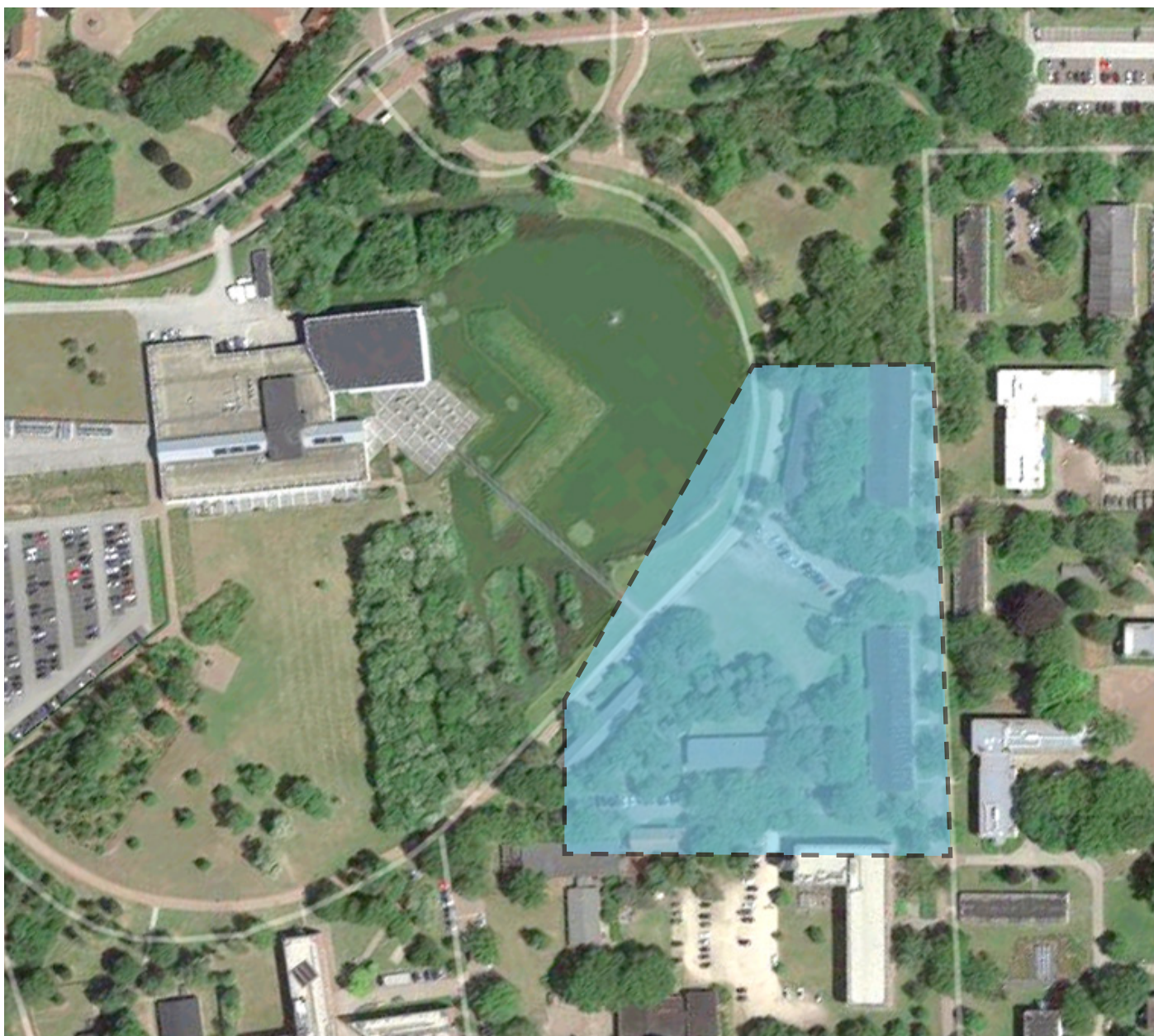
Afbeelding: ruimtelijk kader nieuwbouwlocatie BHQ.

Afbeelding: Luchtfoto met locatieaanduiding BHQ met in directe omgeving te slopen gebouwen (rood) en karakteristiek gebouw 85 (blauw)

Stedenbouwkundige enveloppe

Op de RVS-kazerne is de concrete locatie bekend voor de nieuwbouw van het BHQ. Deze plek is in bovenstaande afbeelding weergegeven en bestaat hoofdzakelijk uit een grasveld waarop een aantal clusters van bomen zijn gesitueerd. Het grasveld wordt omsloten met grotere boomgroepen en bosschage hetgeen de plek een groen en besloten karakter geeft. In noordwestelijke richting is vrij zicht op de grote vijver en daarachter gelegen bedrijfsrestaurant. De gebouwen welke op de afbeelding met een rode stip zijn aangeduid worden t.b.v. de algehele revitalisering na oplevering van het BHQ gesloopt. Het gebouw met de blauwe stip betreft een historisch en karakteristiek gebouw uit 1946 en is tevens opgenomen in de slooppogave. Tijdens de visievorming van het gebied dient er rekening te worden gehouden met dit karakteristieke gebouw. Dit gebouw vormt in principe verder geen onderdeel van de nieuwbouwopgave van het BHQ.

Afbeelding: stedenbouwkundige enveloppe

Rondom het nieuw te bouwen BHQ zijn diverse algemene buitenvoorzieningen noodzakelijk. Dit betreffen voorzieningen in de periferie en in de directe nabijheid van het gebouw zoals onder andere:

- Een goede entree/toegangsweg;
- Appelpplaats voor het personeel van brigadestaf;
- Prominente plaats voor enkele vlaggenmasten;
- Opnemen van zichtbare en minder zichtbare beveiligingsmaatregelen in de buitenruimte, rekening houden met de verschillende werk- en bijbehorende beveiligingsscenario's;
- Parkeervoorzieningen voor een vijftal militaire voertuigen welke tegen/nabij het gebouw geparkeerd moeten kunnen worden;
- Parkeervoorzieningen voor verschillende dienstvoertuigen;
- Fiets- en motorenstalling;
- Opstelplaats voor (vuil)containers.

Aangrenzend aan het gebouw zijn in de buitenruimte plekken opgenomen waar men met een kleine groep mensen kan overleggen of gelegenheid is om te telefoneren (rekening houdend met de gewenste militaire uitstraling).

Rondom het gebouw wordt een vrije zone aangehouden van ca. 25 m-50m1. Deze zone maakt deel uit van de landschappelijke inrichting rondom het gebouw en bevat voor zover mogelijk en passend binnen de stedenbouwkundige opzet de buitenruimte functies (zoals parkeren en appelpplaats).

Bij uitwerking van het ontwerp van de buitenruimte dient rekening gehouden te worden met:

- Bestaande landschappelijke kenmerken en flora en fauna;
- Gescheiden rioolstelsel en infiltratie van hemelwater;
- Aanrijbeveiliging welke een (indirecte) verkeer remmende functie hebben en het lastiger maken om het gebouw te benaderen met personenauto's en/of lichte vrachtwagens. Dit kan worden gerealiseerd door slim gebruik te maken van natuurlijke omgeving en ontwerp, ondersteund door groenvoorziening. Het moet mogelijk zijn het gebouw tijdelijk van extra beveiligingsmaatregelen te voorzien (bv concertina's).

Belangrijke thema's BHQ en omgeving

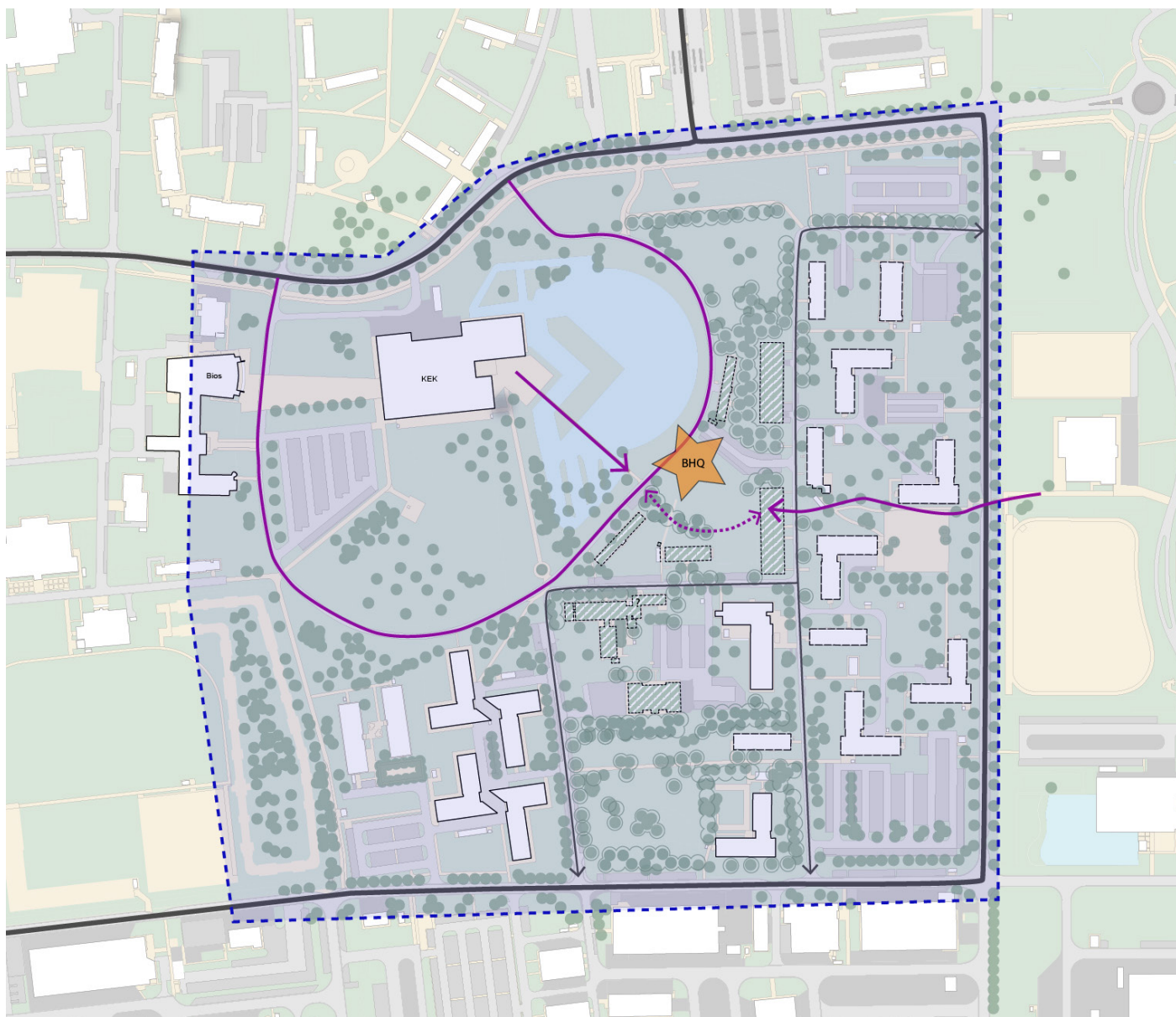
- Een goede landschappelijke inpassing rekening houdend met de omgeving, de natuurlijke ondergrondse factoren zoals de (geo-)morfologische ondergrond en de aanwezige landschappelijke waarden;
- Een juiste stedenbouwkundige/ buitenruimte ontwerp waarbij:
 - Een aangename en representatieve ruimte ontstaat onafhankelijk van de toekomstige ontwikkeling en ruimtelijke indeling van de omgeving van de BHQ;
 - De bereikbaarheid van het BHQ voor zowel gemotoriseerd als langzaam verkeer, rekening houdend met de (toekomstige) ontsluitingsstructuur van de omgeving van het BHQ;
 - De specifieke eisen ten aanzien van beveiliging voor de kazerne en het BHQ zelf in acht worden genomen;

3.4 Aandachtspunten opdracht

De volgende aandachtspunten zijn, mogelijk, van belang voor het ontwerpproces en kunnen invloed hebben op het ontwerpproces:

- De opdracht voor het realiseren van het BHQ biedt de mogelijkheid om een plan te ontwikkelen voor een groter gebied dan alleen het terrein direct rondom het BHQ: voor het oostelijke deel van het gebied binnen de primaire verkeer hoofdstructuur (Leliestraat-Achterweg-Pauwlaan-Papagaaistraat- Genm. v. Stevenicklaan) moet een visie worden ontwikkeld (zie onderstaand kaartje visie gebied). Dit is geen onderdeel van de scope van deze opdracht, maar heeft er wel invloed op.
- Binnen Defensie zijn veel lopende projecten waarbij men te maken heeft met politieke belangen en besluitvormingen. Dit kan onzekerheden opleveren ten aanzien van het beschikbaar stellen van gegevens voor planvorming, inzicht in de verwachte ontwikkelingen van een gebied en/of terrein en van besluitvorming.

Afbeelding: visiegebied voor de ontwikkeling van dit gebied op middel - lange termijn.

Gebouw

Inleiding

De verschillende secties van de brigadestaf zijn op dit moment over meerdere gebouwen verspreid waardoor de werkprocessen niet optimaal kunnen worden uitgevoerd. Door alle stafafdelingen onder één dak te brengen zal de samenwerking aanzienlijk worden verbeterd. Het nieuwe gebouwwontwerp zal door een zorgvuldige inpassing van de organisatiestructuur dan ook gericht moeten zijn op het verder versterken en optimaliseren van samenwerking en informatieverwerking binnen de brigadestaf.

4.1 Programma opgave

De Brigadestaf heeft een coördinerende rol in de aansturing en gereedstelling (opleiden, trainen en certificeren) van de (eigen) lagere eenheden. De Brigadestaf bestaat qua organisatie vooral uit een commandogroep en in totaal 9 secties (afdelingen).

Binnen de Brigadestaf van de 13e brigade werken ongeveer 170 tot 185 militairen en burgers samen. De omvang van de secties kunnen variëren van 2 tot 45 personen.

4.2 Werkwijze gebruiker

Binnen de brigadestaf draait alles om samenwerking, afstemming en coördinatie tussen de secties en de lagere eenheden. De werkzaamheden zijn zeer uiteenlopend en bestaan uit individueel concentratiewerk, projectmatig samenwerken en formele en informele overlegsituaties- en ontmoetingen met interne en externe vertegenwoordigers.

Defensie zal ook tijdens grootschalige crises in bedrijf moeten blijven als 'last organisation standing'. Op dit soort momenten zal de organisatie met minimale middelen nog steeds in bedrijf moeten blijven, bijvoorbeeld bij het wegvallen van elektriciteit, watervoorziening en/of communicatiemiddelen. De intentie is om met een minimum aan installaties en energieverbruik toch langdurig een goed binnenklimaat te handhaven. Door slim gebruik te maken van het gebouw (*gebouw is installatie, installatie is gebouw*) en low-tech kan hieraan invulling worden gegeven.

In het nieuwe BHQ komen de gebruikers elkaar vaker tegen, zien elkaar, kunnen elkaar vinden en weten daardoor beter wat er op de werkvloer gebeurt.

4.3 Flexibiliteit

Door strategische ontwikkelingen en nieuwe zienswijzen ten aanzien van de bedrijfsvoering zal in de toekomst rekening moeten worden gehouden met doorlopende wijzigingen in de organisatie en werkwijze van de Brigadestaf. Daarom zal het ontwerp van het BHQ een adaptief karakter moeten krijgen zodat veranderingen in de verschillende operationele scenario's en toekomstige organisatiewijzigingen op eenvoudige wijze kunnen worden geïmplementeerd.

Binnen de Brigadestaf wordt gewerkt in zowel compacte gesloten ruimtes als een open werkplekstructuur. Uitgangspunt is dat de inrichting van het gebouw hierop kan worden afgestemd door middel van een eenvoudig flexibele en aanpasbare kantoorinrichting.

Naast deze algemene ruimten is er specifiek behoefte aan multifunctionele ruimten zoals een grotere en kleinere vergaderzalen en een groepswerkgebied.. In het entreegebied vloeien diverse functies zoals ontvangst, verkeersruimte, koffiecorner, ontmoetingsruimte en een tribunetrap om presentaties te kunnen geven voor grotere groepen ruimtelijk in elkaar over.

De verschillende werkscenario's kunnen zonder aanpassingen aan het casco worden gerealiseerd met behoud van een heldere ordening. Deze compartimentering valt bij voorkeur zoveel mogelijk samen met de brandcompartimentering, waardoor de begrenzingen natuurlijk en vanzelfsprekend aanvoelen.

Een gebouw met voldoende vrije hoogte, slim ritme van (constructieve) elementen en een scheiding van draagconstructie, inbouwpakket en installaties vergroot hierbij de aanpasbaarheid en faciliteert (toekomstige) veranderingen in het gebruik.

4.4 Ambitie ruimtelijke kwaliteit

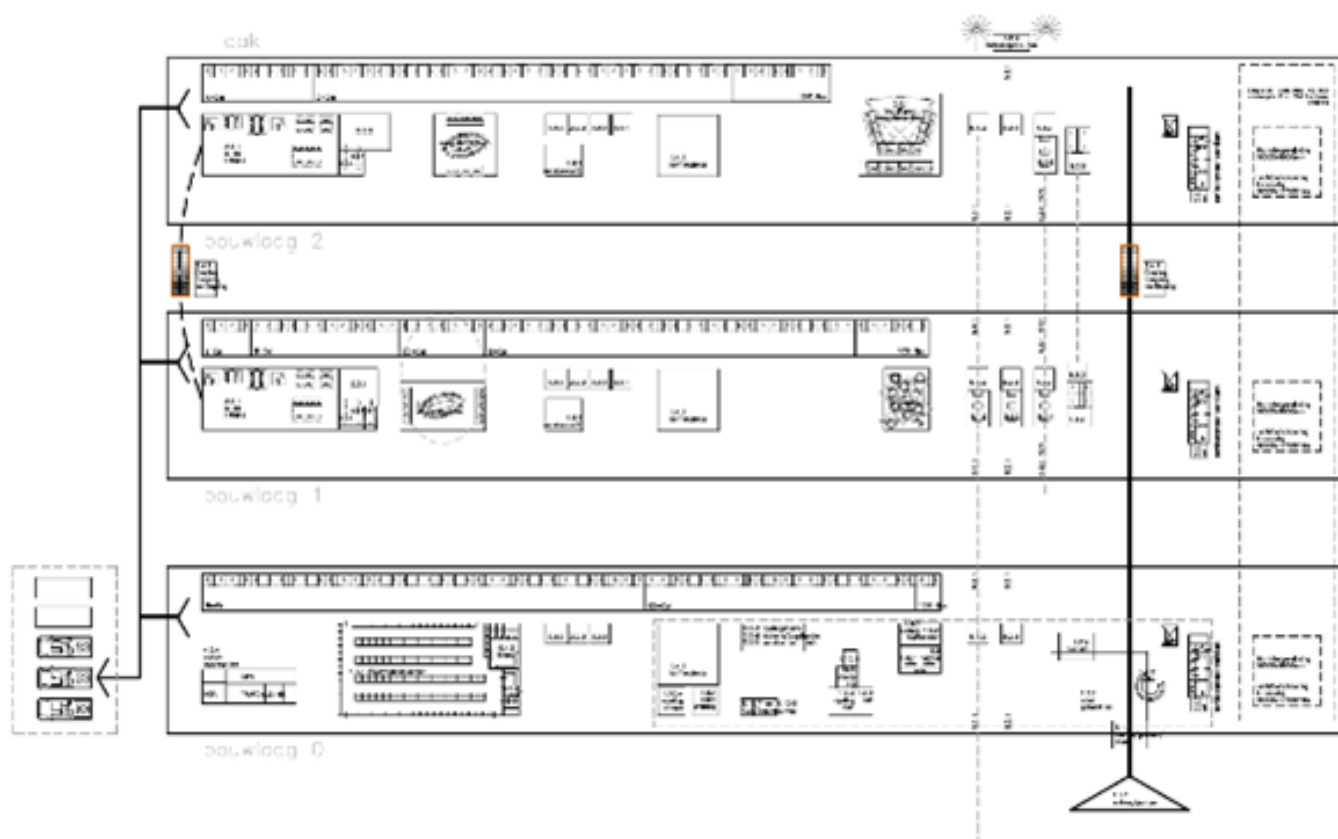
Het BHQ dient herkenbaar te zijn als hoofdkwartier. De uitstraling van het BHQ drukt eenheid uit en heeft een heldere rationele vormgeving. Er dient een balans te worden gevonden tussen de openheid van wat het 'Huis van de brigade' voor de militair is en de beslotenheid die nodig is voor operationele doeleinden.

De intensieve samenwerking en informatiedeling tussen de afdelingen en de medewerkers wordt ondersteund door de open gebouwstructuur van het interieur en de constructieve opzet. Naast ruim daglicht via de gevel treedt er in de centrale ruimte ook daglicht van boven toe.

Het gebouw is functioneel, flexibel en efficiënt ingericht en ontleent juist hieraan zijn intrinsieke kracht welke bijdraagt aan toekomstbestendige functionaliteit, gezondheid en duurzaamheid. De vormgeving is dus resultante van deze prestatiegerichte uitgangspunten.

Het gebouw krijgt daardoor een heldere vorm, een logische en rationele ordening van de gebouwonderdelen en een heldere gevelritmiek. Toevoegingen, als installaties, worden waar mogelijk binnen het gebouwvolume gepositioneerd. Het vastgoed van Defensie krijgt hierdoor een samenhangende beeldkwaliteit waarbij alle onderdelen bijdragen aan een passende uitstraling van de kazerne.

Voor het BHQ is een relatieschema <bijlage 3.1> gemaakt. Doel van het dit schema is om te verkennen hoe het ruimtelijk programma vertaald kan worden in functioneel werkende plattegronden en om een indruk te krijgen hoe de functionaliteiten over de verschillende verdiepingen kunnen worden verdeeld. De structuurschetsen zijn indicatief en bedoeld om inzichtelijk te maken hoe de wensen en eisen vertaald zouden kunnen worden.

Afbeelding: indicatief relatieschema per verdieping (zie bijlage)

Plan van aanpak, onderzoek & ontwerp

5.1 Plan van aanpak

Bij deze opdracht wordt het van zeer groot belang geacht alle stakeholders intensief te betrekken gedurende alle fasen van het ontwerpproces. Voor de start van het daadwerkelijke ontwerpproces dient een Plan van Aanpak te worden ingediend, waarin per verwacht eindproduct gedetailleerd wordt beschreven hoe de opdrachtnemer het ontwerpproces voor zowel de stedenbouwkundige als de gebouwdelen van de opdracht wil gaan aanpakken. Deze beschrijving is inclusief per ontwerpfase een beschrijving van de voorgestane werkwijze tijdens het ontwerpproces (bijvoorbeeld interviews stakeholders, pressurecooker sessies o.i.d.) en andere voorgestane procesonderdelen zoals bijvoorbeeld planning en overlegmomenten.

5.2 Stedenbouw

Verkenning & onderzoek middels scenario's

Het is van belang om voor het visie gebied en de stedenbouwkundige enveloppe diverse stedenbouwkundige scenario's te onderzoeken om inzicht te geven naar de ideale invulling van de gebieden:

- Belangrijke waarden, kansen en bedreigingen, mogelijkheden en onmogelijkheden van het gehele gebied;
- De ruimtelijke en landschappelijke mogelijkheden en de daarbij behorende kansen en bedreigingen voor het realiseren van nieuwbouw;
- Middels referentiebeelden een beeldkwaliteit schetsen die voor het plangebied wordt voorgestaan.

Het tastbare resultaat van de verkenning & onderzoek middels scenario's is een rapportage in woord en beeld, met daarin bondig de afwegingen en conclusies van de ruimtelijke analyse en bouwstenen op basis waarvan een advies kan worden opgesteld over de scenariokeuze voor het plangebied.

Stedenbouwkundige visie

Een van de ontwikkelde stedenbouwkundig-ruimtelijke scenario's wordt, in samenspraak en overleg met opdrachtgever en gebruiker, uitgewerkt tot een stedenbouwkundig-ruimtelijke visie. In de stedenbouwkundig-ruimtelijke visie worden de volgende inhoudelijke aspecten van belang geacht:

- Landschappelijke en stedenbouwkundige inpassing;
- Functionele voorwaarden;
- Ontsluiting;
- Veiligheid en beveiliging;
- Kansen op het gebied van duurzaamheid.

Het tastbare resultaat van de stedenbouwkundige visie is een rapportage in woord en beeld, met daarin bondig de conclusies van de ruimtelijke analyse en bouwstenen op basis waarvan een voorstel wordt gedaan voor de stedenbouwkundig-ruimtelijke indeling van het plangebied. In de stedenbouwkundige visie wordt de locatie van het brigadehoofdkwartier vastgelegd. Tevens wordt middels referentiebeelden een beeldkwaliteit geschetst die voor het plangebied wordt voorgestaan.

Inrichtingsvisie

De ontwikkelde stedenbouwkundig-ruimtelijke visie wordt, in samenspraak en overleg met opdrachtgever en gebruiker, uitgewerkt tot een Inrichtingsvisie. In deze inrichtingsvisie moet aandacht worden besteed aan en antwoord worden gegeven op:

- De ruimtelijke inpassing en exacte locatie van het BHQ;
- De exacte locatie van de ontsluitingsweg(en) (auto/langzaamverkeer) rondom BHQ;
- De invulling van de beveiligingseisen in de buitenruimte rondom het BHQ aan de hand van de juiste informatie over de benodigde beveiligingsvoorzieningen;
- Een aanzet voor de inrichting van de buitenruimte (wegprofielen, wandelpaden, groen e.d.);
- De inpassing van de parkeervoorzieningen.

Het tastbare resultaat van de inrichtingsvisie is een rapportage in woord en beeld, met daarin bondig de conclusies van de ruimtelijke analyse en bouwstenen op basis waarvan een voorstel wordt gedaan voor de inrichtingsvisie van het plangebied. Middels referentiebeelden wordt een beeldkwaliteit geschetst die voor het plangebied wordt voorgestaan.

5.3 Landschap

Inrichtingsplan

De eerder opgestelde inrichtingsvisie wordt vervolgens, in samenspraak en overleg met opdrachtgever en gebruiker, uitgewerkt tot een inrichtingsplan. Een inrichtingsplan is een plan waarin alle ruimtelijke zaken samenkomen in een weloverwogen en integraal ontwerpplan. Het is daarmee een verdere uitwerking en verdiepingsslag, waarbij alle elementen in de buitenruimte die tot het gebouw behoren worden uitgewerkt. Het plangebied betreft hierbij de direct aangrenzende buitenruimte behorende het BHQ. Het doel is een optimale inrichting van de locatie, waarbij het gebouw en de omgeving goed om elkaar aansluiten en elkaar ruimtelijk versterken en waarbij de ruimtelijke kernkwaliteiten van het gebied behouden blijven en versterkt worden. De functionaliteit en beeldkwaliteit zijn daarbij belangrijke uitgangspunten. Bij het opstellen van het inrichtingsplan wordt een proces doorlopen van een schetsontwerp, voorontwerp en definitief ontwerp. Het definitief ontwerp wordt vervolgens verder uitgewerkt tot een uitvoering gereed bestek.

Het tastbare resultaat van het inrichtingsplan is in de vorm van een rapportage in woord en beeld, met daarbij een definitief ontwerp (plankaart). Na goedkeuring wordt het definitief ontwerp uitgewerkt tot een RAW-bestek met bijbehorende tekeningen.

Ambitie en beeldkwaliteit

De doelen zijn uitgewerkt in ambities, welke hieronder zijn beschreven. De ambities zijn onderverdeeld in de thema's 'omgevingswaarde', 'toekomstwaarde', 'gebruikswaarde' en 'belevingswaarde'.

6.1 Omgevingswaarde

Passend binnen ruimtelijke omgeving en vormend voor de kazerne

De realisatie van een nieuw BHQ heeft een ingrijpende invloed op de verdere ontwikkeling van de kazerne. Bij de situering van het BHQ dient dan ook niet alleen de blik gericht te zijn op de organisatie en beoogde bedrijfsvoering, maar ook op de lange termijnvisie voor het defensieobject.

De nieuwbouw moet een belangrijke bijdrage gaan leveren aan de identiteit van de kazerne. Voor het BHQ zijn de volgende uitgangspunten leidend:

- **Representativiteit:** een BHQ vraagt om een strategische, prominente locatie en een bijpassende representatieve uitstraling. Ook de omgeving nabij het BHQ sluit hierop aan. Het maakt deel uit van het centrumgebied van een object.
- **Herkenbaar:** het BHQ moet gezien de functie direct identificeerbaar zijn.
- **Ontsluiting:** vanaf de hoofdpoot moet het centrumgebied van de kazerne, waar het BHQ is gepositioneerd, vanzelfsprekend te vinden zijn. Dit geldt ook voor de looproute van de centrale parkeerplaats(en) naar het BHQ.

6.2 Toekomstwaarde

Toekomstbestendig, duurzaam en een gezonde werkomgeving

Organisaties zijn altijd in beweging. Onder invloed van maatschappelijke en politieke ontwikkelingen zullen veranderingen optreden en de behoefte aan huisvesting veranderen. Het BHQ moet toekomstbestendig opgezet worden zodat het bij veranderende behoeften functioneel inzetbaar blijft. Het biedt ruimte voor toekomstige inpasbaarheid van innovatieve technologieën en voor veranderende ideeën over de werkomgeving. De fysieke gebouwindeling is eenvoudig aan te passen binnen het basisconcept voor het BHQ.

6.3 Gebruikswaarde

Functioneel en adaptief vermogen

De huisvesting moet een functionele omgeving zijn die uitnodigt tot werken maar ook kennisdeling en synergie stimuleert. Ook onder bijzondere omstandigheden. Daar zit de essentie voor gebruikswaarde.

Het is de ambitie om het concept zo te vertalen dat de structuur van een BHQ is te identificeren en te herkennen op de verschillende locaties. Parallel is het een omgeving die meerdere operationele scenario's kan accommoderen. Door de combinatie van een rationele benadering en het stimuleren van multifunctioneel gebruik is flexibiliteit te realiseren. Adaptief vermogen, ook op het gebied van het beveiligingsconcept, is cruciaal om te kunnen blijven inspelen op toekomstige ontwikkelingen en de verschillende functies en hun onderlinge relaties optimaal te ondersteunen. Dit maakt ook dat het logistiek concept robuust moet zijn. Het gebouw is passend voor alle gebruikers en integraal toegankelijk, bereikbaar en bruikbaar.

6.4 Beeldkwaliteit

Inpassing BHQ op het terrein.

De stedenbouwkundige, landschappelijke en architectonische invalshoeken worden benaderd als één ontwerpopgave. Het gebouw (exterieur en interieur) en de inrichting van de buitenruimte worden in samenhang ontworpen. Het gebouw staat in het centrale parkachtige middengebied aan de vijver en vormt een visueel focuspunt wat passend is voor de huisvesting van de Brigadestaf. Het BHQ is als visueel focuspunt een alzijdig gebouw waardoor het geen voor- of achterzijde heeft en daardoor op een vanzelfsprekende manier in zijn omgeving komt te liggen.

De hoofdentree van het gebouw is zichtbaar en logisch gepositioneerd. Zowel werknemers als bezoekers voelen zich welkom.

Duale ontwerpopgave

Het nieuwe BHQ is een militair operationeel hoofdkwartier en heeft daarmee een militair, beveiligd karakter. Dat vraagt normaal gesproken om een gesloten karakter. De gevel vormt daarbij de feitelijke scheiding tussen binnen en buiten waar de beveiliging moet worden gerealiseerd. De vormgeving van het gebouw is helder, robuust, eenduidig en rationeel en ontleent hieraan zijn kracht.

In tegenstelling daarmee stimuleert het nieuwe BHQ de samenwerking met in- en externe partijen. Het interieur is daarom open en overzichtelijk vormgegeven met korte looplijnen. Het gebouw stimuleert ontmoetingen en kennisdeling tussen mensen. Het ontwerp is flexibel aanpasbaar aan de verschillende scenario's en biedt aantrekkelijke werkruimten voor het personeel. Er is aandacht voor een sterke en evenwichtige vormgeving in relatie tot de maatvoering, de constructie, de materialisatie, het kleurgebruik en de lichtinval. De werkruimten zijn licht, overzichtelijk en flexibel van opzet.

Interne beveiligingsmaatregelen zijn er wel maar worden door een slimme plaatsing van de programmaonderdelen bijna als vanzelfsprekend binnen de ruimtelijkheid van het gebouw gerealiseerd.

De uitdaging is om zowel deze openheid als geslotenheid samen te voegen in het ontwerp. Daarmee is de uitstraling van het BHQ te typeren als 'gesloten van buiten' en 'open van binnen'. Er is sprake van een functionele architectuur waarbinnen toch soms conflicterende termen als 'robuust' en 'beveiligd' als 'communicatie' en 'samenwerking' zijn geborgd. Deze duale uitgangspunten wordt gezien als een belangrijke ontwerpopgave.

Integratie van installaties en utilitaire voorzieningen

Elk aspect van de vormgevingsopgave draagt bij aan de consequente vertaling van het concept en de verdere optimalisatie van de af te wikkelen gebruikersprocessen.

Technische installaties, inrichtingselementen/voorzieningen zoals bijvoorbeeld: fietsenstallingen, bergingen, aanrijdbeveiliging en voorzieningen voor opslag van afval en vuilcontainers worden integraal mee ontworpen. Oplossingen voor technische vraagstukken maken op een logische en geïntegreerde manier deel uit van de architectuur van gebouw en landschap.

Materialisatie

Materialen en kleuren zijn afgestemd op de omgeving en het specifieke gebruik van het BHQ. De vertaling van het architectonisch concept tot uitwerking in de details is logisch en consequent. De te gebruiken materialen worden, zowel buiten als binnen in beginsel zo puur als mogelijk en zorgvuldig toegepast. Hout is herkenbaar als hout, staal als staal en steen als steen. De gebruikte materialen kunnen tegen een stootje. Door zorgvuldige detaillering en passende maatvoering worden onnodige vervuiling, veroudering en aantasting voorkomen.

'Open/gesloten gevel'. Slovenie, Jesenice, Administrative Center, Studio Kalamar

'Gesloten van buiten, open van binnen'. Eindhoven, Vliegbasis, EATC, Paul de Ruiter architects

'Gebouw als visueel focuspunt in landschappelijke situatie'. Kopenhagen, Royal Arena, 3XN+HKS architects

'Alzijdig gebouw', Heerhugowaard, Oogcentrum NoordHolland, EGM-architecten

'Alzijdig gebouw', Freiburg im Breisgau,
Rathaus, Ingenhoven Architects

'Gesloten van buiten, open van binnen'. New York, Guggenheim Museum, Frank Lloyd Wright

Tribunetrap om presentaties te kunnen geven voor grotere groepen. Elst, OBC, van den Berg architecten

Dit is een uitgave van het Rijksvastgoedbedrijf.

24 november 2022

www.rijksvastgoedbedrijf.nl